

SPOŁECZEŃSTWO
EDUKACJA
JĘZYK

Tom 11/2020, ss. 15-38
ISSN 2353-1266
e-ISSN 2449-7983
DOI: 10.19251/sej/2020.11(2)
www.sej.mazowiecka.edu.pl

Bogdan Stańkowski

Akademia Ignatianum w Krakowie

EFEKTYWNOŚĆ RESOCJALIZACJI W DUCHU SYSTEMU PREWENCYJNEGO: BADANIA WŁASNE W SALEZJAŃSKICH MOW W POLSCE¹

THE EFFECTIVENESS OF SOCIAL REHABILITATION IN THE SPIRIT
OF THE PREVENTIVE SYSTEM: RESEARCH IN THE SALESIAN
YOUTH EDUCATIONAL CENTERS IN POLAND.

ABSTRAKT

W niniejszym artykule autor podejmuje problem efektywności oddziaływań resocjalizacyjnych w salezjańskich Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych w Polsce. W pierwszej części artykułu ukazano zagadnienie efektywności resocjalizacji młodzieży w literaturze przedmiotu. W dalszej części artykułu podkreślono oryginalność salezjańskiego systemu prewencyjnego w warunkach resocjalizacyjnych oraz wypracowano determinanty

ABSTRACT:

In this article, the author addresses the problem of the effectiveness of social rehabilitation interactions in Salesian Youth Educational Centers in Poland. The first part of the article presents the issue of the effectiveness of youth social rehabilitation in the literature. The rest of the article emphasizes the originality of the Salesian preventive system in social rehabilitation conditions and presents determinants of the effectiveness of social rehabilitation in

1 Niniejszy artykuł jest syntezą publikacji książkowej mojego autorstwa zatytułowanej: *Efektywność resocjalizacji w salezjańskich Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, Kraków 2018.

efektywności resocjalizacji w kontekście salezjańskim. W drugiej części artykułu autor przybliżył założenia metodologiczne badań własnych oraz przedstawił syntetycznie najważniejsze wnioski z badań empirycznych.

the Salesian context. In the second part of the article, the author discusses the methodological assumptions of his research and presents synthetically the most important conclusions from empirical research.

Wstęp

Współcześni badacze zajmujący się systemem prewencyjnym ks. Bosko ciągle podejmują wysiłki wskazywania nowych dróg dla pracy wychowawczej w duchu salezjańskim i aktualizacji tegoż systemu do warunków w których żyje współczesna młodzież (Kutarña 2015, 181-186). Wartości, treści zawarte we wspomnianym systemie prewencyjnym wymagają ustawicznego zgłębiania i wydobywania nowych znaczeń dla współczesnego wychowanka, który wedle myśli turyńskiego wychowawcy ma stawać się protagonistą, osobą autonomiczną, zdolną do dokonywania dojrzałych wyborów (Śliwerski 2015, 145-169).

Już od ponad 20 lat system prewencyjny stosowany jest w Polsce w pracy z młodzieżą niedostosowaną społecznie. W tym czasie powstały trzy salezjańskie Młodzieżowe Ośrodki Wychowawcze (MOW) oraz kilka ośrodków o charakterze opiekuńczo-wychowawczym. System ks. Bosko aplikowany w pracy z młodzieżą niedostosowaną społecznie jest uznanym systemem wychowawczym, gdzie odniesienia do religii i rozumu stają się jego fundamentem, a miłość wychowawcza i asystencja jako ciągła obecność wychowawców wśród młodzieży jest tym elementem, który nadaje wspomnianemu systemowi niezwykłą oryginalność (Coelho 2006, 67-80).

W niniejszym artykule autor podejmuje wysiłek badania efektów resocjalizacji w salezjańskich MOW w pracy z młodzieżą niedostosowaną społecznie. Główną kategorią badawczą eksplorowaną w tym artykule staje się zatem wspomniana młodzież. Mimo, iż efektywność resocjalizacji jest możliwa do stwierdzenia dopiero po 5 latach od momentu podjęcia pierwszych kroków naprawczych, to jednak autor pragnie ukazać na ile badani podejmują wysiłek wkraczania na drogę naprawczą a tym samym podejmują kroki charakteryzujące się zmianami w zachowaniu, oraz w podejściu do wartości i do swojego życia.

W pracy zamieszczono badania, które zostały przeprowadzone w oparciu o wywiady z wychowankami przebywającymi w salezjańskich MOW. Badania efektywności resocjalizacji mają charakter wewnętrzny, analizują bowiem parametry zmian wychowanka przebywającego aktualnie w ośrodku wychowawczym. Opinie młodzieży na temat efektów resocjalizacji mają charakter deklaracyjny. Autor nie uzurpuje sobie zatem prawa do obiektywnego stwierdzenia potwierdzającego lub negującego pozytywne efekty resocjalizacji w salezjańskich MOW. Bardziej jednak chodziłoby o to, aby dopuścić do głosu młodzież, która miałaby możliwość zadeklarowania na ile podjęła ona trud wejścia w proces resocjalizacji, na ile angażuje się w budowanie swojej przyszłości i funkcjonowanie w społeczeństwie według przyjętych zasad.

1. Efektywność resocjalizacji młodzieży – analiza dostępnej literatury

Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych określana jest jako „*stopień wykorzystania możliwości określonego układu, a także stopień wykonania założonego zadania.*” (Heine 2004, 47). Zdaniem M. Heine ocena efektywności resocjalizacji zazwyczaj ograniczana jest właśnie do analizy stopnia wykonania zadania, z pominięciem oceny możliwości i ograniczeń samego przebiegu procesu resocjalizacji (Heine 2004, 47). Badanie efektywności, diagnoza przebiegu procesu resocjalizacji jest jedną z odmian badania rzeczywistości wychowawczej i zaliczana jest do tzw. badań eksperymentalno-ewaluacyjnych. Zagadnienie efektywności działań resocjalizacyjnych jest obecne w naukach społecznych od dziesięcioleci, przede wszystkim w krajach Europy Zachodniej, w USA i Kanadzie (Pytka 1995, 138-147). W Polsce ten nurt badań staje się coraz bardziej popularny również za sprawą wytworzonej sytuacji społecznej po zmianach ustrojowych, jakie nastąpiły w 1989 r. Efektywność procesu resocjalizacji nieletnich w Polsce jest trudna do określenia ze względu na brak jasnych standardów, pozwalających ocenić, w jakim stopniu oddziaływania resocjalizacyjne przynoszą pożądane efekty w odniesieniu do poszczególnych podopiecznych. Tak więc bardzo prozaicznie efektywność resocjalizacji „ustala” się na podstawie prawdopodobnych założeń personelu, opartych na przekonaniach, własnym doświadczeniu lub deklaracji nieletniego o planowanej zmianie (Opora 2012).

Analiza literatury dotycząca zagadnienia efektywności resocjalizacji dostarczyła nam wielu bardzo ważnych spostrzeżeń. Owoce tychże poszukiwań zostaną syntetycznie zaprezentowane poniżej:

- a) Badając efektywność w resocjalizacji badacze wskazują na konieczność rozróżnienia pomiędzy badaniem efektywności pracy danego ośrodka, a efektywnością resocjalizacji w odniesieniu do pojedynczych wychowanków (Kusztal 2008, 45).
- b) Wśród czynników, które mogą mieć realny wpływ na wychowanie resocjalizacyjne największe znaczenie przypisywane jest relacjom interpersonalnym zarówno w trakcie procesu adaptacji wychowanka do warunków instytucjonalnych, jak również i działań o charakterze terapeutycznym czy rozwojowym (Konopczyński 2013, 184-185).
- c) Efektywność procesu resocjalizacji w perspektywie psychologicznej zależy od rodzaju i nasilenia zaburzeń psychicznych, od dokonanej diagnozy resocjalizacyjnej, od kompetencji i cech osobowościowych wychowawców, oraz od relacji interpersonalnych pomiędzy personelem placówki a wychowankami (Ostrowska 2008).
- d) Niektórzy autorzy proponują, aby badania efektywności resocjalizacji w MOW sprowadzić do oceny wewnętrznej, w ramach danej instytucji korekcyjnej, oraz tej zewnętrznej, która dotyczyłaby funkcjonowania nieletniego po opuszczeniu placówki (Siemionow 2010b, 111).
- e) Ważna w procesie badania efektywności resocjalizacji jest również diagnoza procesu resocjalizacji oraz diagnoza warunków przebiegu. Diagnoza efektów oddziaływań resocjalizacyjnych winna oceniać specyficzne zmiany jakie doko-

nują się w danej osobie. B. Urban wskazuje na fakt, że, aby diagnoza efektów resocjalizacji była pełna powinna opierać się na diagnozie wszystkich faz, od zamiaru wejścia na drogę przestępczą do momentu zakończenia procesu resocjalizacji (Urban 2007).

- f) W pedagogice resocjalizacyjnej ważne jest rozróżnienie pomiędzy diagnozą weryfikacyjną a diagnozą ewaluacyjną, zakładającej co najmniej dwukrotne badanie osób resocjalizowanych tzn. na początku i na końcu realizacji zadań przewidzianych w programie oddziaływania (Pytka 1995). Analiza tego typu zmian pozwala na określenie, czy i w jakim stopniu zaistniała korzystna ewolucja na płaszczyźnie psychicznej, która mogłaby świadczyć o skuteczności podjętej resocjalizacji.
- g) Najczęstszymi trudnościami blokującymi sukces w resocjalizacji są: izolacyjny charakter instytucji, brak odpowiedniego zintegrowania kadry pedagogicznej, głęboki rozdźwięk pomiędzy teorią pojmowaną jako metodyka pracy resocjalizacyjnej a praktyką dnia codziennego. A. Węgliński podkreśla, że o mniejszej efektywności pracy wychowawczej z nieletnimi przesądza także nikłe zainteresowanie rodziców warunkami i przebiegiem procesu resocjalizacji własnych dzieci w ośrodkach wychowawczych (Węgliński 2000, 270). A. Bałandynowicz podkreśla natomiast, że czynnikiem nieskutecznej resocjalizacji jest niespójność poszczególnych stadiów realizowania w naszym kraju polityki kryminalnej (Bałandynowicz 2002, 66).
- h) W poszukiwaniu przyczyn braku efektywności resocjalizacji autorzy uwzględniają również fakt, że w przestępczości powrotnej niebagatelną rolę odgrywa również zjawisko stygmatyzacji, które dotyczy szczególnie osób nieletnich. Nieletni wykazujący się w przeszłości zachowaniami dewiacyjnymi, posiadając w swoim środowisku wielu kolegów o podobnych problemach, oraz nie znajdując zrozumienia właśnie w najbliższym środowisku, często poszukują „starej paczki” znajdując w tym otoczeniu zrozumienie i dawny styl życia (Radochoński 1998, 25-55).
- i) Dobór zmiennych i wskaźników efektywności w resocjalizacji w dużym stopniu jest uzależniony przez preferowane w danym czasie strategie i teorie, które dotyczą etiologii zachowań przestępczych, oraz odpowiednie poglądy, co do zasad i metod oddziaływań resocjalizacyjnych (Urban 2007, 315).
- j) Zdaniem wielu autorów najpewniejszym sposobem mierzenia skuteczności resocjalizacji jest analizowanie przeobrażeń, jakie zaistniały u młodzieży, czy kierunki zmian zgodne są z tymi przyjętymi w trakcie pobytu w ośrodku wychowawczym (Bartkowicz 2013, 83).
- k) Ważnych kryteriów sukcesu resocjalizacyjnego użył L. Pytka, który wyróżnił następujące czynniki: 1) psychologiczno-etyczne (np. poziom samodzielności i odpowiedzialności życiowej, czy też obniżenie poziomu występowania agresji); 2) behawioralno-pedagogiczne (możliwa do skonstatowania poprawa w zachowaniu wychowanka, gotowość do realizacji poleceń i podjęcia obowiązku szkolnego); 3) społeczno-kulturowe (kontynuacja nauki, chęć zdobycia zawodu i rozpoczęcia pracy, respektowanie norm społecznych) (Pytka za Siemionow 2010a,

28-31). Inni autorzy podkreślają konieczność dopasowania metod oddziaływania resocjalizacyjnego do cech psychicznych wychowanka jako czynnik zwiększający efektywność tychże oddziaływań (Siemionow 2011, 101-103). Niektórzy badacze sugerują, aby skuteczność resocjalizacji badać poprzez patrzenie na poziom i charakter wykojenia społecznego oraz na sposób w jaki młodzi ludzie radzą sobie ze stresem (Bartkowicz, Wojnarska i Węgliński 2013, 34, 36 i 42).

Powyższe konstatacje upoważniają nas do zaryzykowania stwierdzenia, że wśród badaczy istnieje różnorakie podejście do problemu badania efektywności pracy resocjalizacyjnej. Dodatkowo należy podkreślić, iż w Polsce nie ma przyjętych standardów pozwalających ocenić, na ile podejmowane wysiłki resocjalizacyjne przynoszą oczekiwane efekty.

2. Oryginalność salezjańskiego systemu prewencyjnego w pracy z młodzieżą niedostosowaną społecznie - doświadczenia polskie

Przeprowadzona kwerenda na gruncie włoskim wykazała, że system prewencyjny jest szeroko aplikowany w dziełach salezjańskich w pracy z młodzieżą trudną, często pochodzącą z rodzin patologicznych (Stańkowski 2016a, 269-289). Również na gruncie polskim poczynione poszukiwania upoważniają nas do stwierdzenia, że ów system jest coraz częściej stosowany w kontekście oddziaływań resocjalizacyjnych (Stańkowski 2014, 848-860). Na podstawie przeprowadzonej analizy literatury przedmiotu mogłem skonstatować, że proces wychowania/resocjalizacji nieletnich w ośrodkach salezjańskich uwzględnia kilka kierunków działań:

a) Indywidualne podejście do wychowanka vs. protagonizm nieletnich

Najogólniej można stwierdzić, że system prewencyjny jest swego rodzaju filozofią poprawy człowieka. W resocjalizacji nieletnich przy pomocy tegoż systemu duży nacisk kładzie się na indywidualne podejście do wychowanka oraz na jego protagonizm. W modelu prewencyjnym wychowania/resocjalizacji ważna jest koncentracja na wartościach, dynamizmach, bogactwach jakie tkwią w danej osobie pojmowanej w sposób integralny z uwzględnieniem aspektu fizycznego, duchowego i intelektualnego. Młodemu człowiekowi widzianemu w perspektywie antropologii chrześcijańskiej stwarza się możliwości budowania własnego charakteru, hierarchii wartości. Środowisko salezjańskie stawia nacisk nie tylko na aspekt kształcenia, ale przede wszystkim wychowuje w wymiarze społecznym, religijnym, oferując nieletnim formację typowo ludzką, chrześcijańską, która ułatwia osobom niedostosowanym społecznie powrót do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie. W literaturze dotyczącej resocjalizacji dominują poglądy, które przedstawiają człowieka traktowanego przedmiotowo. Niemniej jednak badacze podkreślają fakt, iż w procesie resocjalizacji działania naprawcze i korekcyjne powinny polegać przede

wszystkim na budowaniu poczucia własnej wartości i tożsamości (Fidelus 2011). Coraz częściej akcentuje się aktywizm podmiotowy, zachęca się do kształtowania poczucia odpowiedzialności w młodym człowieku (Mudrecka 2013, 149-165). Te zależności pomiędzy procesem resocjalizacji a wkładem osobistym wychowanka/osadzonego są podejmowane między innymi przez I. Mudrecką (Mudrecka 2004, 21) oraz K. Pospiszyla (Pospiszyl 1998, 156). W ostatnich kilkunastu latach coraz większego znaczenia nabiera koncepcja resocjalizacji twórczej M. Konopczyńskiego. *„Istotą tej koncepcji jest wykorzystanie potencjałów, które posiada każda jednostka, do zmniejszenia danych trudności i zbudowania własnej tożsamości, opartej na nowym spojrzeniu na otaczającą rzeczywistość.”* (Gucwa-Porębska 2015, 68). To wszystko dowodzi, że praktyka i wysiłki resocjalizacyjne przy pomocy salezjańskiego systemu prewencyjnego doskonale korelują z aktualnymi trendami z zakresu teorii resocjalizacji.

b) Sfera duchowa i doświadczenie religijności

Oddziaływanie na nieletnich niedostosowanych społecznie z zastosowaniem systemu prewencyjnego Jana Bosko wprowadza młodzież w sferę duchową, która często w resocjalizacji bywa zaniedbywana. Ten wymiar wychowania stawia młodego człowieka przed pytaniami dotyczącymi wartości i wartościowania, pojmowania i odkrywania swojej godności. System prewencyjny kładący nacisk na sferę duchową sprzyja procesowi duchowego „rozliczenia się”, swoistego „remanentu” jaki może zaistnieć w młodym człowieku, bez którego nieletni funkcjonowałby jedynie w wymiarze czysto zewnętrznym.

Drugą sferą, która staje się udziałem nieletnich jest element doświadczenia religijności i sacrum. Młody człowiek mając styczność z religią, wchodząc w rzeczywistość sacrum doświadcza swego rodzaju bólu duchowego, wyrzutów sumienia, co pomaga mu w zrozumieniu swojego stanu duchowego, swoich emocji. W perspektywie prewencyjnej Jana Bosko młody człowiek ma możliwość wejścia do swego wnętrza również od strony duchowej i za pomocą zaproponowanych środków, uwalniać się od winy psychologicznej i duchowej. W literaturze przedmiotu badacze podkreślają dużą rolę jaką ma do odegrania w instytucjach resocjalizacyjnych religia. Religijność zdaniem badaczy ma charakter motywujący człowieka do zmiany, a praktyki religijne sprzyjają podtrzymywaniu dokonanych życiowych wyborów (Bałandynowicz 2011, 105-126). Może ona okazać się także czynnikiem integrującym osobowość i wpisującym się w kształtowanie jej dojrzałości, co jest ciągłym procesem stawania się i przyjmowania odpowiedzialności za swoje życie (Buksik 2010, 15-16).

W systemie prewencyjnym następuje połączenie elementu sacrum z kulturą i przenoszenie tych działań na wymiar praktyczny pracy z młodym człowiekiem. Podstawą salezjańskiego systemu prewencyjnego jest przekonanie, że najważniejszym celem jest kształtowanie osobowości etyczno-religijnej w oparciu o wartości chrześcijańskie. W działaniach prewencyjnych proponuje się zatem praktyczne reguły postępowania (uczciwość, być dobrym chrześcijaninem i uczciwym obywatelem, miłość bliźniego, akceptacja innych ludzi). Ta synteza sacrum i kultury wyposaża młodego człowieka w cechy osobowe,

duchowe (doświadczenie duchowości, pragnienia i dążenia za czymś wyższym), oraz cechy eschatologiczne (zaspokojenie sensu i celu życia, dążenie do uchwycenia istoty człowieczeństwa). Aktualnie w polskim kontekście resocjalizacyjnym dostrzegany jest kryzys sensu i celu, oraz brak wyrazistości proponowanych wartości, dlatego też wspomniane płaszczyzny wyróżniane w systemie prewencyjnym jawią się jako niezbędne do zapoczątkowania przemiany w młodym człowieku.

c) Nacisk na aspekt aksjologiczny

Z dociekań naukowych wynika, że oryginalność systemu prewencyjnego w pracy z młodzieżą przebywającą w ośrodkach wychowawczych uwydatnia się również w aspekcie aksjologicznym. Oczywiście jest, że w pracy z nieletnimi wiele miejsca poświęca się sferze wartości. Jednakże owe wartości bardzo często pozostają jedynie w sferze kognitywnej (młodzież wie czym jest dobro, ale nie potrafi urzeczywistnić tej wartości w swoim życiu). We współczesnym wychowaniu/resocjalizacji mamy zatem do czynienia z czymś w rodzaju intelektualizmu etycznego, który sugeruje, że aby stawać się dobrym człowiekiem, oddziaływać pozytywnie, wystarczy mieć świadomość samej idei dobra i poznać je za pomocą własnego intelektu. W rzeczywistości należy zauważyć, że pomiędzy intelektualnym uznaniem dobra a czynem dobrym jest jeszcze osobista decyzja człowieka (wolna wola), która wiedzie go ku zdobywaniu i praktykowaniu kompetencji na płaszczyźnie moralnej (Grządziel 2014). Należy podkreślić, że we współczesnym wychowaniu/resocjalizacji ten wymiar jest niejednokrotnie zaniewany. Doniesienia z badań na gruncie polskim pokazują, że oddziaływanie na nieletnich niedostosowanych społecznie za pomocą systemu prewencyjnego zachęca młodzież nie tylko do intelektualnego poznania wartości, ale również wprowadza młodego człowieka w orbitę uruchamiania mechanizmów związanych z jego wolną wolą i zdobywania kompetencji (cnót), które kształtują charakter, oraz kompletują jego osobowość w wymiarze praktycznym (Stańkowski 2015c, 271-272).

d) Rola wychowawców, wspólnoty wychowawczej i wspólnoty lokalnej

Badania salezjanów na gruncie włoskim dowodzą, że czynnikiem niezmiernie ważnym w wychowaniu resocjalizacyjnym młodzieży niedostosowanej społecznie jest wspólnota wychowawcza, atmosfera w niej panująca, relacje międzyludzkie oraz oferowane inicjatywy terapeutyczne (Vettorato 2014). Kontakt nieletniego z wychowawcami sprzyja budowaniu nowych relacji z osobami dorosłymi/znaczącymi oraz stopniowej interioryzacji pozytywnego obrazu samego siebie. Celem pobytu nieletniego w ośrodku wychowawczym jest nie tylko „uzdrowienie” tego, co źle funkcjonuje w życiu młodego człowieka, ale przede wszystkim chodzi o powolną zmianę mentalności, sposobu postrzegania swojego życia. Kontakt wychowanka z osobami znaczącymi/autorytetami wyzwała w nim chęć uruchamiania motywacji wewnętrznych, które pozwalają mu wzrastać w środowisku (Stańkowski 2015c, 269-279). W dobie wypaczonych przekazów medial-

nych, które nie przyczyniają się do powstawania konstruktywnych rozwiązań, niezwykle istotnym jest zrzeszanie, spajanie, integrowanie społeczności lokalnych. Badania własne w kontekście salezjańskim przeprowadzone przeze mnie na przestrzeni ostatnich kilku lat potwierdziły konieczność szerszych kontaktów wychowanków ze środowiskiem lokalnym szeroko rozumianym (Stańkowski 2015c, 272-273; 283-284; 287-289).

3. Determinanty efektywności resocjalizacji w kontekście oddziaływań przy pomocy salezjańskiego systemu prewencyjnego

Celem tej części pracy jest wskazanie na determinanty, które wyznaczałyby ramy skuteczności systemu prewencyjnego ks. Bosko w warunkach resocjalizacyjnych. Dla dokonania realnej oceny efektywności resocjalizacji młodzieży niedostosowanej społecznie w ośrodkach salezjańskich, koniecznym wydaje się opracowanie czynników determinujących jakość oddziaływania resocjalizacyjnego w placówkach MOW prowadzonych przez salezjanów. Na bazie przeprowadzonych analiz ośmielam się stwierdzić, iż jest to pierwsza tego typu próba dokonania pogłębionych rozważań w zakresie determinantów efektywności resocjalizacji w kontekście oddziaływań przy pomocy salezjańskiego systemu prewencyjnego.

a) Umiejętność wychowawców dzielenia się duchem ks. Bosko i jego systemem prewencyjnym

Aktualności przesłania ks. Bosko do młodzieży można upatrywać przede wszystkim w podmiotowym podejściu do wychowanków, także do tych, których można określić jako trudnych i opuszczonych. W obliczu dyrektywnej pedagogii władzy, uprzedmiotawiającej wychowanków i odmawiającej im praw, oraz w sytuacji rozpowszechnionego systemu restrykcyjnego, ks. Bosko staje się prekursorem nowego spojrzenia na wychowanka. Stwarza on warunki do rozumnego wychowania, obdarza młodego człowieka miłością wychowawczą i wprowadza go w perspektywę wartości transcendentnych z odniesieniem do religii (Braidó 1998, 289). Dla ks. Bosko celem wychowania był rozwój poszczególnych aspektów człowieczeństwa: zdobyć wiedzę i zawód, nabyć umiejętności, które pozwolą godnie funkcjonować w społeczeństwie; brać udział w tworzeniu kultury, stawać się uczciwym obywatelem; kierować się zasadami moralnymi i religijnością wypływającą z osobistego przyłgnięcia do Boga (stawać się dobrym chrześcijaninem). Specyfiką ducha salezjańskiego jest ukierunkowanie na młodzież ubogą i opuszczoną. W tej pedagogii triumfuje poszanowanie młodego człowieka, zarówno jego kruchości, podatności na oddziaływanie czynników negatywnych, jak też i jego godności jako dziecka Bożego. J. M. Petitclerc definiuje system prewencyjny jako pedagogię zaufania, nadziei i przynierza. Te trzy terminy są składową swoistej dynamiki, która rozgrywa się pomiędzy

wychowawcą a wychowankiem. Dynamiki przepojonej duchem zaufania opartego na rozumie, nadziei powiązanej z zapewnieniem wychowankowi nie tylko bezpieczeństwa, ale także chodziło o działania ukierunkowane na wzbudzenie w sobie odpowiedzialności. Była to dynamika przepojona duchem swego rodzaju „przymierza” ukierunkowanego na wychowanie młodego człowieka (przymierze wychowawca-wychowanek, instytucja-śro-dowisko) (Petitclerc 2015).

b) Wychowawca salezjański: ojciec, przyjaciel, mistrz – jako kryterium jakości resocjalizacji salezjańskiej

Wychowawca w duchu systemu prewencyjnego jest osobą, która całkowicie poświęca się dla dobra wychowanka (Motto 2000, 80-95). Jest osobą, która ustawicznie wychodzi do młodego człowieka, doskonali się w swojej pracy, poświęca się jemu i zgłębia zasady systemu prewencyjnego (Orlando 2007, 182 i 184). Wychowawca staje się wzorem dla wychowanka, gdy obdarza go miłością wychowawczą (życzliwość, uznanie wartości drugiej osoby, promowanie protagonizmu, takt pedagogiczny, dbałość o społeczny, moralny i intelektualny rozwój młodych ludzi). Ks. Bosko chciał, aby wychowawca salezjański był dla młodzieży ojcem, mistrzem i przyjacielem. Taki wychowawca jest w stanie odczytać potrzeby młodzieży, towarzyszyć jej na niełatwej drodze poszukiwania odpowiedzi na fundamentalne pytania dotyczące sensu życia (Motto 2000, 87-95). W takim klimacie pedagogicznej obecności wychowawca postrzegany jest nie jako przełożony, lecz jako ojciec, brat i przyjaciel (Giovanni Paolo II 2015). Jego oddanie się sprawie młodzieżowej, poświęcenie się dla dobra ubogiej młodzieży staje się swego rodzaju gwarancją jakości posługi wychowania jaką młodzi ludzie są obdarzeni (Orlando 2007, 182-184).

c) Asystencja wśród młodzieży gwarantem jakości resocjalizacji w kontekście salezjańskim

Nieletni, sprawcy zachowań patologicznych często doświadczają w swoim życiu odrzucenia, marginalizacji, czy też poczucia zaburzonego obrazu samego siebie, własnej tożsamości. Dzięki relacji tychże młodych z wychowawcą, osobą znaczącą, przywrócony zostaje i może być również odbudowany u młodzieży obraz siebie, pozytywny stosunek do samego siebie oraz poczucie własnej wartości (Kudlak 2014, 118-119).

Dzielenie się duchem ks. Bosko oznacza wpisywanie się w tę perspektywę wychowania, które sprzyja budowaniu dialogu i wysuwaniu propozycji edukacyjnych na rzecz ludzi młodych. Ks. Bosko w swym systemie pragnął, aby wychowawca stawał się dla młodzieży towarzyszem działań, moderując w ten sposób ich zachowanie. Stała obecność wychowawcy wśród chłopców była podstawą zagwarantowania młodym ludziom bezpieczeństwa, przestrzegania regulaminu (Braido 2003, 205). Pozwalała ona także na prewencyjne upominanie, ochronę przed nieprzemyślanymi zachowaniami ze strony młodzieży. Asystencja, bo o tym tutaj mowa, posiada funkcję prewencyjną. Wychowawca jest

postrzegany nie w kategoriach sędziego, ale przyjaciela, mistrza, brata (Bosko 1877, 3-13). Relacja wychowawcza pomiędzy wychowawcą a wychowankiem rozpatrywana w kategoriach asystencji, miała swoisty cel: towarzyszyć młodemu człowiekowi, doceniać to, co lubi i kocha młodzież, wchodzić w głębsze relacje z młodymi ludźmi (empatia), wyczuwać na odpowiedzialność, zasady moralne i osobisty kontakt z Chrystusem (promowanie wymiaru werdykalnego wychowania) (Borsi 2015).

W perspektywie pracy z młodzieżą trudną, agresywną, mającą problemy natury relacyjnej z dorosłymi, osobowość wychowawcy staje się ważnym i skutecznym narzędziem oraz czynnikiem wspomagającym reedukację młodego człowieka (Groppo 1994, 109-110). Oddziaływania wychowawcy na polu resocjalizacyjnym wymagają stałej, osobistej relacji z nieletnim, ukierunkowanej na osiągnięcie przez wychowanka dojrzałości, autonomii, tożsamości osobowej zbudowanej na wartościach moralnych i religijnych, które odnoszą się do osoby ujmowanej w sposób integralny (Groppo 1994, 101). Tym cenniejsza wydaje się idea nakreślona przez ks. Bosko odnosząca się do budowania relacji wychowawca-wychowanek na zasadzie ojcowskich relacji (Stańkowski 2016b, 133-140). Wpisuje się ona w koncepcję personalistyczną, gdzie podkreślana jest właśnie idea, że jednym z istotnych wymiarów osoby jest fakt, iż człowiek ma zdolność do spotkania się i porozumiewania się z innymi osobami, oraz że jakość jego więzi interpersonalnych wpływa również na jakość jego życia (Majka 2005, 155-168).

d) Protagonizm osób nieletnich niedostosowanych społecznie

W prewencji zachowań zagrożeniowych podkreśla się rolę młodego człowieka jako protagonisty, czyli jego czynne uczestnictwo w programie pomocy uzależnionym lub chorym. W procesie nauczania i wychowania osób nieletnich niedostosowanych społecznie sugeruje się, aby brać pod uwagę swoiste trudności, jakie posiadają młodzi ludzie w dostosowaniu się do wymogów wychowania i zadań szkoły (Śliwerski 2003, 122). Analiza literatury przedmiotu skłania nas do konkluzji, iż w wyżej wymienionej kwestii należy mieć na uwadze przede wszystkim fakt, aby dostosować organizację, metody i treść nauczania do psychodynamicznej struktury wychowanka prezentującego różnorakie zaburzenia w niedostosowaniu społecznym, oraz wyrównać skutki doznanych niepowodzeń szkolnych (Lipkowski 1987, 211).

W swoim doświadczeniu pedagogicznym Jan Bosko wskazywał na prymat osoby, na aspekt poszanowania wolności i protagonizmu młodego człowieka (Dicastero per la Pastorale Giovanile Salesiana 2015). W jego systemie wychowawczym dostrzegamy zatem iż, aby osiągnąć cel wychowania, należy stawiać nacisk na wzrost osobowy wychowanka przy założeniu, że praca wychowawcy nie może zastąpić zaangażowania wychowanka (aspekt samowychowania). Aktualne analizy w kontekście salezjańskim dotyczące młodzieży niedostosowanej społecznie idą w kierunku promowania wolontariatu, przynależności do organizacji sportowych, oraz promowania protagonizmu i kreatywności młodzieży jako czynników terapii i prewencji niedostosowania społecznego nieletnich (Frisoli 2015).

e) Wymiar religijny jako determinant efektywności resocjalizacji nieletnich

Religia jest realną i dynamiczną relacją osobową człowieka do rzeczywistości transcendentnej, jest najwyższym i absolutnym doświadczeniem wartości (Kuczkowski 1998, 43). Jest ona zatem relacją człowieka do jakiejś istoty najwyższej lub najwyższej wartości pojmowanej jako *sacrum*. W tej relacji zachodzi uznanie zależności, pragnienie oddania czci, dążenia do ścisłego związania się z nim (Zdybicka 1988, 23). W kontekście polskim akty prawne przyznają skazanym prawo do wolności wyznania, korzystania z praktyk religijnych i z posług duszpasterskich (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej 1997). Wielu badaczy podejmuje problem roli religii w resocjalizacji osób skazanych (Franczak-Żakieła 2009, 90-101). Uzasadnionym wydaje się zatem odwoływanie się w resocjalizacji do prawidłowo ukształtowanej religijności, niemniej jednak autorzy zwracają uwagę na fakt, iż mimo że nasze społeczeństwo ma okazję otrzymać gruntowną edukację religijną, to jednak u osób pozostających w zakładach karnych w pewien sposób następuje osłabienie internalizacji norm moralnych, a ich stosunek do religii i wartości ulega zawieszeniu (Pol 2002, 492). Niemniej jednak, autorzy podkreślają, że celem resocjalizacji w duchu religijnym, nie będzie nawrócenie sprawcy, odstąpienie od zachowań patologicznych, ale aktualizacja potrzeby transcendencji i zapoczątkowanie drogi w kierunku jej realizacji (postawienie sobie fundamentalnych pytań dotyczących własnej tożsamości, celu i sensu życia). Niezbędnym staje się także uleczenie relacji do Boga oraz odbudowa samoakceptacji opartej na nowo odkrytych wartościach duchowych (Kudlak 2014, 126-128).

Aktualne badania dowodzą, że wśród czynników chroniących, hamujących występowanie zachowań ryzykownych jest poza silną więzią z rodziną, również fakt regularnych praktyk religijnych, poszanowanie wartości i autorytetów społecznych (Szymanowska 2003, 82). Inni autorzy podkreślają wartość modlitwy i grupy ludzi, którzy podzielają podobne wartości. Owa wspólnota wiary opierająca się na dobrowolności i odpowiedzialności moralnej, pomaga nabywać młodemu człowiekowi kompetencje społeczne i odkrywać nowy wymiar dojrzałości i nawrócenia (Kalniuk 2009, 147-156). Religia zachęca, zatem wszystkich wierzących a także nieletnich niedostosowanych społecznie do głębszej penetracji wnętrza moralnego, otwiera większe możliwości skutecznego oddziaływania na wychowanka pragnącego odbudować własny sens życia.

Zagadnienie resocjalizacji nieletnich, oraz aspekt religijny owej reedukacji nie był pomijany w rozważaniach i w praktyce wychowawczej ks. Bosko (Braidó 2015). Formacja religijna wychowanków stanowiła ważny wymiar systemu prewencyjnego (Kalinowski 1998). Założyciel salezjanów wcielał religię w proces formacji osobowości, oraz zakładał nieprzymuszony udział młodzieży w życiu sakramentalnym i liturgicznym (Eucharystia, Sakrament spowiedzi, pobożność Maryjna, kult świętych) (Motto 2015). Celem wychowania religijnego w perspektywie prewencyjnej ks. Bosko było ukierunkowanie na zbawienie, praca nad sobą w osiągnięciu świętości. Bez religii wychowanie byłoby nie tylko bez skutku, ale mijałoby się z celem (Desramaut 1990, 39). To właśnie wymiar religijny sprawia, że młodzież jest ciągle motywowana do stawiania się protagonistą własnego rozwoju (Minkiewicz 2003, 369-384). Nie chodzi zatem o religię pojmowaną w sposób abstrakcyjny, spekulatywny, ale o religię zakorzenioną w realiach życia, religię, która jest czynnikiem wskazującym, iż pedagogia ks. Bosko ma charakter transcendentny, gdyż

proponuje formację wychowanka jako osoby wierzącej, zafascynowanej osobą Jezusa Chrystusa, stojącej się odważnym świadkiem własnych przekonań religijnych (Giovanni Paolo II 2015).

f) Program wychowawczy ośrodka jako determinant jakości resocjalizacji

Resocjalizująca funkcja ośrodka wychowawczego zależy od dostosowania programu wychowania do swoistego stanu postaw i osobowości, cechujących nieletnich niedostosowanych społecznie. Tworząc program wychowawczy MOW badacze wskazują na fakt, aby brać pod uwagę, iż młodzież ma za sobą nie tylko niepowodzenia na płaszczyźnie dyscyplinarnej, ale także w wymiarze osiągnięć szkolnych. Są to nieletni, którzy mają trudności w podjęciu systematycznego wysiłku, dlatego też, w procesie resocjalizacji wyróżnia się etap wstępnej adaptacji szkolnej i rozbudzania zainteresowań nauką, oraz etap podtrzymywania zainteresowań i aktywizacji uczniów (Śliwerski 2003, 181).

W kontekście salezjańskim niezmiernie ważnym czynnikiem resocjalizacji osób młodych jest indywidualny program resocjalizacyjny. Często jest on opracowywany przez wychowawcę wspólnie z wychowankiem i realizowany w trakcie pobytu nieletniego w ośrodku (Statut Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego w Rzepczynie 2015).

Warto zaznaczyć, że praca wychowawcza i resocjalizacyjna prowadzona w oparciu o Indywidualne Programy Resocjalizacyjne została zmieniona na mocy Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej 2013). Tak więc dla wychowanków posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, zostaje wypracowany IPET uwzględniający zalecenia zawarte w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego oraz dostosowany do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych wychowanka. IPET w pracy resocjalizacyjnej postrzegany jest jako kompleksowy zbiór oddziaływań wychowawczych, korekcyjnych i terapeutycznych opierający się na zasadzie demokratyzacji pracy wychowawczej, w takim sensie, że uczniowie winni ponosić współodpowiedzialność za próby zrekonstruowania własnej osobowości, co w efekcie prowadzi do przestrzegania norm i zasad współżycia społecznego. To co jest pozytywne w indywidualnych programach edukacyjnych i resocjalizacyjnych jest to zasada indywidualizacji, która przyczynia się do wzrostu wiary wychowanka w jego możliwości zarówno te dotyczące osiągnięć szkolnych jak i wychowawczych (Lipkowski 1987).

g) Wykorzystanie potencjału środowiska jako czynnika wpływającego na jakość resocjalizacji

Środowisko lokalne jest najbardziej skutecznym zabezpieczeniem ludzi przed zachowaniami patologicznymi oraz przed dezorganizacją (Bałandynowicz 2001, 241). Współpraca instytucji resocjalizacyjnych ze środowiskiem jest pokłosiem teorii poznawczej mającej swój wkład w rozwój nauk o resocjalizacji oraz poszukiwaniu dróg efektywnej

pracy z młodymi niedostosowanymi społecznie. Proces resocjalizacji oparty na założeniach teorii kognitywnej przyczynia się do destygmatyzacji, z uwagi na fakt, że ów proces jest wpisany w kontekst interakcji społecznych (Konopczyński 2009). To stwierdzenie wskazuje na to, iż proces resocjalizacji zachodzi nie tylko w instytucji formalnej, ale także jest realizowany w środowisku otwartym.

Badacze podkreślają też konieczności współpracy ośrodka wychowawczego, a wraz z nim nieletniego ze środowiskiem, co postrzegane jest jako element wsparcia osób niedostosowanych społecznie na ich drodze do poprawy funkcjonowania w społeczeństwie (Stańkowski 2015b, 77-78). W tej perspektywie rodzina postrzegana jest jako miejsce socjalizacji i zetknięcia się młodego człowieka z pierwszym autorytetem rodziców. Podkreśla się zatem konieczność pedagogizacji rodziców wychowanków niedostosowanych społecznie, której celem byłoby przede wszystkim pomoc w rozwiązywaniu problemów rodziny oraz wsparcie w zakresie doskonalenia umiejętności wychowawczych (Góralczyk 2011, 21). Także szkoła winna stwarzać rodzicom młodzieży niedostosowanej społecznie możliwości wzięcia udziału w terapii rodzinnej, która opierałaby się na założeniu, że młody człowiek większość zachowań patologicznych i zaburzeń na płaszczyźnie relacyjnej wynosi z domu (Stańkowski 2015a, 167-180).

W systemie prewencyjnym ks. Bosko i w praktyce wychowawczej i resocjalizacyjnej salezjanów niezmiernie ważnym czynnikiem wychowania nieletnich jest właśnie otwartość na środowisko (Siboldi 2014, 358). W oddziaływaniach w duchu salezjańskim chodzi o to, by docenić szczególną wartość jaką niesie ze sobą środowisko: wyczułać wspólnoty lokalne na zagadnienia związane z młodzieżą trudną; umożliwić „dialog” pomiędzy instytucjami celem aktywizacji zasobów ludzkich (Mion-Pieroni 2002, 195). Działania profilaktyczne, terapeutyczne, wychowawcze prowadzone we współpracy ze środowiskiem lokalnym rozwijają zainteresowania młodych ludzi, poszerzają horyzonty myślowe, uczą tolerancji względem „innego”, wzmacniają poczucie własnej wartości, wyzwalają pokłady dynamizmów, które tkwią w młodym człowieku, uczą otwartości na innych oraz na wartości społecznie aprobowane.

4. Efektywność resocjalizacji młodzieży w kontekście salezjańskim – aspekty metodologiczne badań własnych

Na terenie Polski działają trzy salezjańskie MOW, których organami prowadzącymi są Inspektorie salezjańskie (ośrodek w Trzcincu, w Rzepczynie, oraz w Różanymstoku). Do Salezjańskich MOW w Polsce przyjmowana jest młodzież, wobec której zostało wydane postanowienie sądu rodzinnego o konieczności zastosowania środka wychowawczego polegającego na umieszczeniu wychowanka w tego typu placówce.

W niniejszych badaniach wykorzystano metodę badań o charakterze wewnętrznym. Badacz analizuje zatem w ramach instytucji salezjańskich parametry zmian w zachowaniu wychowanka w czasie jego pobytu w MOW. Badania zostają przeprowadzone w oparciu o wywiady z wychowankami, którzy przebywają w ośrodku od co najmniej roku.

Przeprowadzone badania wchodzą w zakres tzw. badań eksperymentalno-ewaluacyjnych, które w kontekście polskim stają się coraz bardziej powszechne.

a) Cel i przedmiot badań

W ostatnich latach pod wpływem publikacji dotyczących resocjalizacji przy użyciu systemu prewencyjnego Jana Bosko oraz innych opracowań w literaturze przedmiotu, coraz częściej dochodzimy do wniosku, że palącym problemem jest nie samo opisanie funkcjonowania placówek opiekuńczo-wychowawczych czy też młodzieżowych ośrodków wychowawczych, ale bardziej uwidacznia się potrzeba badania efektywności tychże oddziaływań na terenie salezjańskich MOW (Stańkowski 2015c, 290).

Przedstawione w tej pracy badania zrealizowano w trzech istniejących salezjańskich MOW i są to jedne z pierwszych tego typu badań w Polsce. Przedmiotem badań naukowych prezentowanych w niniejszej pracy jest proces resocjalizacji nieletnich w Salezjańskich Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych w Polsce. Ściślej rzecz ujmując chodzi nam o zbadanie efektywności resocjalizacji wychowanków we wspomnianych ośrodkach, które aplikują w swej działalności resocjalizacyjnej salezjański system prewencyjny.

Celem podjętych badań była indagacja dotycząca efektywności oddziaływań resocjalizacyjnych w salezjańskich MOW. W badaniach pedagogicznych może być wiele celów (eksploracja, opisywanie), ale głównie chodzi o to, by w badaniach empirycznych poznawać rzeczywistość oraz planować i stymulować do dalszych pozytywnych procesów wychowawczych. Analiza literatury dostarczyła nam informacji, iż resocjalizację pojmują się jako działanie naprawcze w stosunku do osoby nieprzystosowanej społecznie. Działania te wiążą się między innymi z dokonywaniem zmian w osobowości nieletnich. Miernikiem skutecznej resocjalizacji będzie zatem korzystna modyfikacja postaw antyspołecznych, przewartościowanie uznawanych dotąd norm i wartości przez wychowanka, ewolucja psychiczna, przysposobienie młodego człowieka do pełnienia ról społecznych.

b) Problemy badawcze

W niniejszych badaniach problem główny zawarty jest w pytaniu: Jaka jest efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych w Salezjańskich MOW posługujących się systemem prewencyjnym ks. Bosko? Wspomniana efektywność będzie zatem zgłębianą przy pomocy zagadnień szczegółowych, które uwzględniają następujące wymiary: a) aspekt behawioralny; b) odniesienie do wartości religijnych i moralnych; c) wewnątrzsterowność (autoedukacja) i protagonizm nieletnich; d) kompetencje społeczne; e) gotowość usamodzielnienia się wychowanka.

Problemy badawcze szczegółowe zostały sformułowane w następujący sposób:

- 1) Na ile oddziaływania resocjalizacyjne za pomocą salezjańskiego systemu prewencyjnego przekładają się na zmianę postaw wychowanka w aspekcie behawioralnym?
- 2) Na ile wychowankowie w czasie swojego pobytu w ośrodku wychowawczym starają się czynić odniesienia i żyć wg wartości religijnych i moralnych?
- 3) Na ile w życiu wychowanka obecny jest aspekt wewnątrzsterowności (autoedukacji) i protagonizmu?
- 4) W jakiej mierze oddziaływania resocjalizacyjne wychowawców salezjańskich wpływają na proces uruchamiania kompetencji społecznych wychowanków?
- 5) Na ile wychowankowie wykazują gotowość do usamodzielnienia się przejmując kontrolę nad własnym życiem?

c) Metoda, technika i narzędzie badawcze

Dla zbadania skuteczności resocjalizacji przy pomocy salezjańskiego systemu prewencyjnego zastosowano metodę wywiadu pogłębionego indywidualnego. Należy podkreślić, że dobór wymienionej metody jest nieprzypadkowy. Chodzi bowiem o zbadanie efektywności realnej, którą można uzyskać na podstawie rozmowy z wychowankiem. Rozmowa będzie dotyczyć efektów resocjalizacji w opinii nieletniego. W grupie badanych 45 wychowanków została wykorzystana metoda wywiadu pogłębionego w klasycznej formie, opartej o bezpośredni kontakt z badanym, oraz otwartą formułę scenariusza bazującą na przygotowanych dyspozycjach do wywiadu. Wspomniane wywiady zostały przeprowadzone wokół uszczegółowionego tematu ogólnego, z wykorzystaniem zaproponowanych pytań badawczych.

d) Dobór próby badawczej i organizacja badań

Rzetelność podejmowanych badań naukowych oprócz sformułowania problemów badawczych, metod i narzędzi, wymaga również odpowiedniego doboru próby badawczej. Dobór tejsze próby winien uwzględniać reprezentatywność badanej populacji. Doboru osób dokonano przy zastosowaniu metody celowego doboru próby na zasadzie losowej. Proces ten odbył się dwuetapowo. Pierwszy etap to celowy i świadomy wybór podyktowany istotą podjętych badań, czyli wąskim gronem nieletnich mających w niedalekiej przyszłości perspektywę usamodzielnienia. Drugi krok to dokonany już w obrębie N proces randomizacji, czyli losowego doboru osób badanych. Tak więc w myśl tej zasady, na tym etapie każdy nieletni przebywający w ośrodku od co najmniej roku mógł potencjalnie zostać moim rozmówcą.

W badaniach anonimowych wzięło udział 45 wychowanków, co stanowi około 50% zbiorowości tych wychowanków, którzy przebywają w MOW od przynajmniej jednego roku, co z pewnością mogło zagwarantować większą wartość merytoryczną przedłożonych

refleksji. Badania empiryczne przeprowadzono w miesiącu maju 2016 r. w salezjańskich MOW w Trzcińcu, Różanymstoku oraz w Rzepczynie.

5. Identikit badanej młodzieży i syntetyczne wnioski z badań

Prezentowane badania utrzymane są w nurcie jakościowym o nachyleniu interpretatywnym. Moim zamysłem stało się, aby na tle salezjańskich MOW przedstawić wizerunek wychowanka wnikając przede wszystkim w to, na ile dostrzega on sam zmiany zaistniałe w swojej osobowości, nastawieniu do społeczeństwa i do najbliższego otoczenia.

a) Identikit badanej młodzieży

Z 45 wywiadów przeprowadzonych wśród wychowanków salezjańskich MOW wynika, iż 14 wychowanków było w wieku 16 lat, a pozostałych 31 było w przedziale wiekowym 17-18 lat. W grupie badawczej zdecydowanie przeważają chłopcy będący w ośrodkach od przynajmniej roku do 1,5 roku (ok. 50%). Ponad 26% stanowią badani przebywający w ośrodku od 1,5 roku do 2 lat. Badani przebywający w MOW 2-3 lat stanowią ponad 16%. Wychowankowie ze stażem ponad 3 letnim w ośrodku stanowią 6%.

Istotną informacją jest fakt, że 31% badanych przebywało w przeszłości w innym świeckim ośrodku wychowawczym. Zdecydowana jednak większość (69%), przybyła do salezjańskiego MOW bezpośrednio z domu rodzinnego.

Jako przyczyny skierowania do MOW wychowankowie podają następujące incydenty: wagary, karygodne zachowanie w szkole, sięganie po narkotyki, sprzedaż narkotyków, bójki, kradzieże, pijaństwo. W wielu przypadkach wykroczenia te są ujmowane przez sąd jako zachowania demoralizujące. Zdaniem respondentów, wagary (zaniedbywanie obowiązku szkolnego) są najczęstszym powodem umieszczenia nieletniego w MOW (42 osoby spośród 45 badanych). Problem karygodnego zachowania w szkole poruszyło 10 chłopców. Do brania narkotyków przyznało się 8 badanych. Sześciu wychowanków podkreślało, że głównym powodem umieszczenia ich w ośrodku były bójki oraz kradzieże. Trzech nieletnich wskazywało na proceder sprzedaży narkotyków i pijaństwa. Warto nadmienić, że kilku chłopców nie chciało wracać do tych wydarzeń, dlatego też niechętnie chcieli oni ujawniać przyczyny dla których znaleźli się w MOW.

Blisko 1/3 badanych twierdzi, że obydwaj rodzice zamieszkują razem. Niemniej jednak 16 wychowanków przyznało, że ojciec nie zamieszkuje razem z rodziną (brak oficjalnej separacji). Nie odnotowano natomiast głosów ze strony badanych o podobnej sytuacji ze strony matki. Dwóch chłopców pozostało sierotami z uwagi na śmierć ojca. Ponad 30% badanych posiada rodziców rozwiedzionych. Jeden chłopiec wskazał swoją trudną sytuację rodzinną ze względu na formalną separację rodziców. Kilku badanych oznajmiło ponadto, że pierwszy w życiu kontakt z jednym z rodziców mieli dopiero 1-2 lata temu.

W celu uzyskania pełnego obrazu sytuacji rodzinnej wychowanków badacz prosił chłopców o krótkie opisanie tejże sytuacji kładąc nacisk na wszystkie te czynniki, które zadaniem badanego mogły przyczyniać się do narastania niechęci i buntu wobec rodziny. Znamionym jest fakt, że ponad 50% badanych wskazywała na alkoholizm ojca jako czynnik degradujący klimat rodzinny i wychowawczy. Ponad 20% badanych ogólnie określiło swoją sytuację rodzinną jako patologiczną. Chłopcy wskazywali przede wszystkim na fakt złego traktowania matki przez ojca, burdy rodzinne, pijaństwo, a także na nieliczne przypadki porzucenia matek przez ojców w czasie ich ciąży.

b) wnioski z badań własnych

- 1) Znamionym jest fakt, iż badani nieletni w zdecydowanej większości podejmują trud budowania własnej osobowości. Nieliczni tylko wychowankowie nie chcą zmierzyć się z problemami jakie posiadają. Myśl o własnych trudnościach i rozwiązanie zaistniałych problemów odsuwają na dalszy plan. To co hamuje w wychowanku proces resocjalizacji to specyficzne podejście nieletniego do swojego pobytu w ośrodku. Zazwyczaj ten pobyt jest traktowany w kategoriach kary, czegoś co trzeba „odwalić” z uwagi na decyzję sądu. Nie często ten okres w ośrodku jest traktowany przez wychowanków jako czas refleksji nad przeszłością, retrospektywnego spojrzenia na samego siebie i na własne wady.
- 2) Osoby badane przyznają, że na początku pobytu w salezjańskim ośrodku wychowawczym przeżywali kryzys. W wypowiedziach wielu chłopców dostrzega się swoisty „żal za grzechy” z uwagi na przewinienia dokonane w przeszłości. Chęć budowania swojej osobowości wychowankowie upatrują z chwilą dostrzeżenia jakie są dla nich najważniejsze życiowe priorytety. Młodzi ludzie twierdzą, iż rozpoczęli proces budowania osobowości, gdyż zaprzestali kradzieży, czy naganinnego spożywania alkoholu. Odbudowywanie osobowości następuje również w wymiarze nabywania coraz większej odpowiedzialności w zakresie podjętych obowiązków zarówno w ośrodku, jak również w czasie urlopowania. Nieletni oznajmują, że w wielu sytuacjach stają się dojrzałsi emocjonalnie, potrafią krytyczniej spojrzeć na swoje życie. Niemniej jednak należy uwypuklić, iż *gros* ludzi młodych wyraża gotowość do zmiany zachowania, gdyż jak to określają, nie chcą dłużej „siedzieć” w MOW. W tej sytuacji trudno jest zatem wzbudzić w młodym człowieku wewnętrzne motywacje do głębszej pracy nad sobą.
- 3) U większości nieletnich dostrzega się pozytywne oznaki resocjalizacji za pomocą przebudowywania swojej osobowości (większe zaangażowanie w naukę, odcinanie się od złego towarzystwa). Niemniej jednak w kilku przypadkach można odnieść wrażenie, że wychowankowie pozostają obojętni na wysiłki wychowawców. Dominuje u tych osobników typowo zewnętrzne przestrzeganie regulaminu ośrodka. Obserwuje się również trudności w wymiarze relacjonalnym zarówno z rówieśnikami jak też i z wychowawcami oraz rodzicami. Widoczny jest brak zaufania do wychowawców oraz chęć „ustawienia” życia w ośrodku na „własną

modłę”. W kwestii stawania się osobą odpowiedzialną, mogącą podejmować samodzielne decyzje, wychowankowie zazwyczaj “wpisują się” w wymagania ośrodka, poddają się “kuracji” i jednocześnie rezygnują z tego wyzwania jakim jest stawanie się osobą autonomiczną, mogącą podejmować dojrzałe decyzje.

- 4) Badani w większości szukają nowych, dobrych relacji z kolegami i z rodziną. Cenią sobie te kontakty, chociaż sceptycznie podchodzą do nowych możliwości “zakolegowania”, gdyż częsta zmiana osób w ośrodku powoduje, iż chłopcy są zniechęceni i boją się niejako inwestować siły i energie w coś, co nie ma przyszłości. Badani często mówią o chęci zawierania nowych relacji, ale trudniej im przychodzi stwierdzenie na ile ośrodek sprzyja w tworzeniu nowych koleżeńskich znajomości.
- 5) Ważnym wymiarem akcentowanym w salezjańskim systemie prewencyjnym jest stopniowe nabywanie własnej wartości. Zastanawia stwierdzenie wielu wychowanków, że dopiero w salezjańskim ośrodku badani zaczęli zastanawiać się nad tym, na ile ich życie jest wartościowe, jakimi kryteriami aksjologicznymi kierują się w swoim życiu. Ogólnie można stwierdzić, że oddziaływanie wychowawców przyczynia się do tego, że wzmacnia się u młodych poczucie własnej wartości. Jest to spowodowane głównie zaangażowaniem wychowanków w szeroko pojętą działalność pozalekcyjną (zajęcia plastyczne, sport, praca w parku), co generuje proces odkrywania i rozwoju własnych zdolności.
- 6) Na podstawie przeprowadzonych wywiadów z wychowankami dostrzega się pewną prawidłowość: wychowankowie, którzy okazują się być bardziej otwarci, robiący postępy, pozytywnie nastawieni do wychowawców, dostrzegają, że to właśnie wychowawcy wyrabiają w nich postawę wyboru, podejmowania decyzji. W sytuacji gdy wychowanek przejawia postawę zamknięcia się, zbuntowania, wtedy też trudniej jest mu dostrzec wysiłek wychowawcy, który koncentruje się na wprowadzaniu podopiecznego w orbitę odpowiedzialności i konieczności podejmowania własnych decyzji.
- 7) Zdaniem wychowanków, dzięki wysiłkom wychowawców, rośnie w nich postawa otwartości na drugiego człowieka, potrzeba nawiązywania znaczących relacji międzyludzkich. W salezjańskim ośrodku młodzież przyznaje, że ma możliwość “zakumpowania” z rówieśnikami, budowania nowych relacji z rodziną. Nawet jeśli początkowe kontakty z kolegami nie układają się pomyślnie, to jednak nieletni dostrzegają sens odnalezienia siebie właśnie przez kontakt z drugą osobą “podobną do mnie”. Niemniej jednak zdarzają się wychowankowie całkowicie niechętni do zawierania nowych znajomości. Obserwuje się zatem u nich swego rodzaju wycofanie z życia społecznego oraz zamknięcie się we własnym świecie.
- 8) Wychowankom nie jest łatwo zaakceptować swojego wychowawcę. Pomimo faktu, iż większość badanych nie posiada negatywnego stosunku do nich, to jednak warto podkreślić, że badani nie postrzegają wychowawcy jako tego, który w pewien sposób mógłby symbolizować figurę ojca czy przyjaciela. Najczęstsza opinia jaką podziela zdecydowana większość badanych ukazuje wychowawcę jako osobę wykonującą swoją pracę za wynagrodzeniem. W tej perspektywie

- wychowawca spełnia jedynie rolę funkcjonariusza gotowego wypełniać polecenia przełożonych. Niemniej jednak nieletni dostrzegają ogromny wysiłek i zaangażowanie wychowawców w resocjalizację młodzieży. Badani cenią sobie fakt, że wychowawcy nie stosują przemocy wobec podopiecznych, co sprzyja pewnemu zbliżeniu na linii wychowanek-wychowawca i niejako faworyzuje nawiązanie zwykłej werbalnej relacji, co w efekcie czasem przeradza się w kontakt, który staje się *par excellence* wychowawczym.
- 9) Na podstawie uzyskanych wypowiedzi osób badanych należałoby wnioskować, iż ciągła obecność wychowawców wśród chłopców sprawia, że zmienia się postępowanie nieletnich (dostrzega się ich większe postępy na płaszczyźnie dyscyplinarnej). Asystencja w rozumieniu salezjańskim wydaje się być zatem czynnikiem pozytywnym, potrzebnym w procesie resocjalizacji. Niemniej jednak *gros* wychowanków nie rozumie istoty salezjańskiej asystencji. Traktują oni bowiem tego rodzaju obecność wychowawcy jako stresogenną. Nie pozostawianie swobody i pewnej prywatności wychowankom odczytywane jest również przez nich samych jako brak zaufania ze strony wychowawców i naruszanie ich intymności.
- 10) Ciekawym wymiarem w resocjalizacji nieletnich przy użyciu systemu prewencyjnego jest odniesienie do wartości religijnych i moralnych. Nieletni pomimo, iż początkowo postrzegają wszelkie przejawy życia religijnego w ośrodku jako "przymusowe", niekonieczne, to jednak z upływem czasu zmieniają swoje nastawienie do religii i jej zewnętrznych form (modlitwa, Msza św., naborzeństwa różańcowe itp.). Deklarują, iż ich życie nabiera pewnego kolorytu duchowego dzięki zbliżeniu jakiego doświadczyli w stosunku do Boga. Spowiedź w przypadku wielu badanych staje się okazją do poczynienia większej refleksji nad swoim życiem, nad wymiarem duchowym i komportamentalnym. Godnym podkreślenia jest fakt, że wychowankowie mający jakieś wcześniejsze podstawy życia religijnego, łatwiej akceptują oferowane propozycje na płaszczyźnie religijnej. Młodzież buntowniczo nastawiona do religii, posiadająca ponadto przeszłość zabarwioną kryminalnie, niechętnie czyni odniesienia do wymiaru religijnego, co nie oznacza jednocześnie, że przyjmuje ona postawę zdeklarowanych przeciwników Kościoła.
- 11) Generalnie rzecz ujmując idea samowychowania pozostaje dla wychowanków bardziej na poziomie teoretycznym, niż na poziomie realnego zaangażowania się w pracę nad sobą. W sposób deklaracyjny wychowankowie widzą konieczność koncentrowania się na problemie autoedukacji, niemniej jednak większość z nich godzi się na narrację zaproponowaną przez MOW, która zdaniem nieletnich sprowadza się do wykonywania poleceń, podporządkowania się regulaminowi itp. Wychowankowie przyznają, że ich myślenie o pracy nad sobą wpływa bardziej z pobudek czysto zewnętrznych (strach przed wychowawcą, nacisk w terapii na samowychowanie), niż z realnej i świadomej potrzeby budowania swojej osobowości, swojego życia w oparciu o zasadę autoedukacji.
- 12) Ważną kwestią podjętą przez nieletnich była sprawa stawiania się osobami odpowiedzialnymi, dorastania do samodzielnych decyzji. Dość krytycznie wy-

chowankowie oceniają swoje możliwości podejmowania samodzielnych decyzji w ośrodku. Z wypowiedzi nieletnich można wywnioskować, że chłopcy włączani są w proces decyzyjny w sprawach mało istotnych, szczególnie takich, które odnoszą się do form spędzania czasu wolnego, czy też zaangażowania w pracę kółek zainteresowań. To zdaniem badanych rodzi pewną apatię i sprzyja przyjmowaniu postawy biernego odbiorcy. Niektórzy badani dostrzegają konieczność organizowania się w grupy, aby łatwiej dyskutować z przełożonymi na istotne zagadnienia dotyczące życia i przyszłości podopiecznych.

- 13) Zdecydowana większość badanych oświadcza, że pobyt w MOW wpłynął pozytywnie na ich funkcjonowanie. Wychowankowie lepiej radzą sobie z emocjami oraz zdecydowanie efektywniej kontrolują sytuacje konfliktowe. Z wypowiedzi badanych daje się jednak odczuć, iż ich zachowanie w ośrodku, praca nad emocjami ulega zmianie, często z obawy przed utratą punktów, bądź przed odebraniem prawa do urlopowania. Kwestią otwartą pozostają zatem motywacje, którymi kieruje się młodzież w pracy nad sobą.
- 14) Badacz dostrzega trudność jaką prezentują wychowankowie, aby w sytuacji kryzysu otwierać się na osoby kompetentne takie jak wychowawca, terapeuta, pedagog, psycholog. Zdaniem nieletnich tego typu postawa jest uzależniona od stopnia zażyłości i zaufania jakim obdarzana jest osoba dorosła. Badani wskazują na fakt, że często kontakty z dorosłymi zatrudnionymi w ośrodku wychowawczym są wymuszone, czynione z obowiązku i bez wewnętrznej potrzeby zainteresowanego. Najczęstszą sygnalizowaną przez nieletnich przyczyną zamykania się na osoby kompetentne jest wstyd, skrępowanie się, brak odwagi, aby rozmawiać na osobiste tematy z obcą osobą. Wychowankom najłatwiej jest się otwierać przed bezpośrednimi wychowawcami i przed niektórymi salezjanami.
- 15) Perspektywa usamodzielnienia się wychowanków jest obecna w działalności i w życiu ośrodka wychowawczego. Młodzież przyznaje, że MOW daje możliwość myślenia o usamodzielnieniu, czynienia odpowiednich kroków, które świadczyłyby, iż młody człowiek zaczyna przejmować kontrolę nad swoim życiem. W takim klimacie badani, szczególnie starsi chłopcy (18 lat), przyznają, że coraz częściej zastanawiają się nad swoją przyszłością, nabierając przeświadczenia, że ich los leży również w ich własnych rękach. Wielu młodych ma świadomość trudności jakie przeżywają na płaszczyźnie nauki, niemniej jednak są gotowi, aby wziąć odpowiedzialność za swoją przyszłość i być w stanie sprostać wyzwaniom jakie stoją przed nimi po wyjściu z ośrodka wychowawczego.

Bibliografia

- Bałandynowicz, Andrzej. 2002. *Probacja – system sprawiedliwego karania*. Warszawa: FC Mullers Lex Utilis.
- Bałandynowicz, Andrzej. 2011. *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, 2 wyd. Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
- Bałandynowicz, Andrzej. 2001. Rodzina, sąsiedztwo i dewiacja młodzieży. W: *Dewiacje wśród młodzieży. Uwarunkowania, profilaktyka*, red. Bronisław Urban, 241-258. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bartkowicz, Zdzisław. 2013. *Agresywność, kompetencje społeczne i samoocena resocjalizowanych nieletnich a ich przestępczość w okresie dorosłości*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Bartkowicz, Zdzisław, Wojnarska, Anna, Węgliński, Andrzej. 2013. *Efektywność resocjalizacji nieletnich w warunkach wolnościowych*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Borsi, Mara. 2015. *Credo nell'assistenza Salesiana*. Dostęp: 28.03.2015. <http://www.don-boscoland.it/articoli/articolo.php?id=129450>
- Bosko, Jan. 1877. *System prewencyjny w wychowaniu młodzieży (Regulamin dla domów Towarzystwa św. Franciszka Salezego)*. Turyn: Drukarnia Salezjańska.
- Braido, Pietro. 2003. *Don Bosco prete dei giovani nel secolo delle libertà*, vol. I. Roma: LAS.
- Braido, Pietro. 2015. *Il Sistema preventivo di don Bosco alle origini (1841-1862). Il cammino del „preventivo” nella realtà e nei documenti*. Dostęp: 30.03.2015. http://sangiovan-nibosco.net/RSS/Docs/volume27/27_anno14_num2-0255-0320.pdf
- Braido, Pietro. 1998. *Prevenire non reprimere. Il Sistema Educativo di Don Bosco*. Roma: LAS.
- Buksik, Dariusz. 2010. Znaczenie kształtowania religijności w funkcjonowaniu dojrzałej osobowości. W: *Religia w procesie resocjalizacji*, red. Piotr Gołdyn, 9-19. Konin: Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Koninie.
- Coelho, Ivo. 2006. The Preventive system as philosophy and method. *Journal of Philosophy and Education* 17/1, 67-80.
- Desramaut, François. 1990. *Ksiądz Bosko i życie duchowe*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Dicastero per la Pastorale Giovanile Salesiana. 2015. *La Pastorale Giovanile Salesiana. Quadro di riferimento fondamentale*. Dostęp: 15.05.2015. http://www.exallievidonbosco.com/area-download/doc_view/49-lapastorale-giovanile-salesiana
- Fidelus, Anna. 2011. Praca nad osobistą i społeczną tożsamością jednostki podstawą oddziaływań resocjalizacyjnych w środowisku otwartym. W: *Tożsamość osobowa dewiantów a ich reintegracja społeczna*, cz. I, red. Anna Kieszowska, 293-304. Kraków: Impuls.
- Franczak, Kazimierz, Żakieta, Katarzyna. 2009. Religia i duchowość w procesie resocjalizacji osadzonych w zakładach karnych. W: *W stronę readaptacji społecznej*, red. A. Fidelus, 90-101. Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie.

- Frisoli, Pierfausto. 2015. *Riflessioni e proposte dei salesiani di don Bosco in Italia*. Dostęp: 17.04.2015. <http://www.donboscoland.it/articoli/articolo.php?id=2187>
- Giovanni Paolo II. 2015. *Lettera Iuvenum Patris del Sommo Pontefice Giovanni Paolo II nel Centenario della morte di San Giovanni Bosco*. Dostęp: 20.02.2015. http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/letters/1988/documents/hf_jp-ii_let_19880131_iuvenum-patris_it.html
- Góralczyk, Ewa. 2011. *Diagnoza społeczna funkcjonowania Młodzieżowych Ośrodków Socjoterapii z uwzględnieniem form pracy i pomocy wychowankom. Analiza potrzeb i problemów wychowanków oraz kadry ośrodków*, Wydział Resocjalizacji i Socjoterapii ORE, Warszawa 2011, s. 21. Dostęp: 29.04.2015. www.ore.edu.pl
- Grosso, Mario. 1994. *Educazione e riabilitazione. Modello medico e modello pedagogico a confronto*. W: *Professione educatore. L'operatore socio-psico-pedagogico*, red. Mario Grosso, 101-110. Milano: Vita e Pensiero.
- Grządziel, Dariusz. 2014. *Educare il carattere*. Roma: LAS.
- Gucwa-Porębska, Katarzyna. 2015. *Formy wsparcia dla osób skazanych przedterminowo opuszczających zakłady karne*. Kraków: Impuls.
- Heine, Marek. 2004. *Efektywność resocjalizacji i niektóre jej uwarunkowania*. W: *Dewiaty cyjne aspekty współczesnego świata*, red. M. Prokosz, 40-48. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kalinowski, Marian. 1998. *Salezjańska pedagogika resocjalizacyjna*. Otwock: Otwockie Towarzystwo Naukowo-Kulturalne.
- Kalniuk, Tomasz. 2009. *Grupa ewangelizacyjna w resocjalizacji*. *Pedagogika społeczna* 2, 147-156.
- Konopczyński, Marek. 2013. *Kryzys resocjalizacji czy(li) sukces działań pozornych. Refleksje wokół polskiej rzeczywistości resocjalizacyjnej*. Warszawa: Pedagogium – Wyższa Szkoła Nauk Społecznych.
- Konopczyński, Marek. 2009. *Pedagogika społeczna – oblicza resocjalizacji*. Warszawa: Pedagogium.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483).
- Kuczkowski, Stanisław. 1998. *Psychologia religii*. Kraków: WAM.
- Kudlak, Grzegorz. 2014. *Przesłanki pracy resocjalizacyjnej w aspekcie wielowymiarowego podejścia do osoby ludzkiej*. *Seminare* 1, 117-129.
- Kusztal, Justyna. 2008. *System resocjalizacji młodzieży niedostosowanej społecznie w Polsce i w Niemczech*. Kraków: WAM.
- Kutańa, Jozef. 2015. *Aktualizacja systemu prewencyjnego Księdza Bosko – czy jest ona potrzebna?*. *Forum Pedagogiczne* 2, 181-186.
- Lipkowski, Otton. 1987. *Resocjalizacja*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Majka, Józef. 2005. *Wychowanie chrześcijańskie – wychowaniem personalistycznym*. W: *Wychowanie personalistyczne. Wybór tekstów*, red. Franciszek Adamski, 155-168. Kraków: WAM.
- Minkiewicz, Marzena, Woś, Ewa. 2003. *Salezjański Ośrodek Wychowawczy św. Jana Bosko w Trzcincu*. *Seminare* 19, 369-384.

- Mion, Renato, Pieroni, Vittorio. 2002. *Ragazzi difficili. Misure a sostegno/accompagnamento*. Ortona: Grafica SIVA.
- Motto, Francesco. 2015. *Elementi di attualità nel Sistema Preventivo di Don Bosco*. Dostęp: 30.03.2015. <http://www.donboscoland.it/articoli/articolo.php?id=4038>
- Motto, Francesco. 2000. *Un sistema educativo sempre attuale*. Leuman (Torino): Elle di Ci.
- Mudrecka, Irena. 2013. Kształtowanie poczucia odpowiedzialności nieletnich jako cel oddziaływań resocjalizujących. W: *Efektywność resocjalizacji nieletnich w warunkach wolnościowych*, red. Zdzisław Bartkiewicz, Anna Wojnarska, Andrzej Węgliński, 149-159. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Mudrecka, Irena. 2004. *Z zagadnień pedagogiki resocjalizacyjnej*. Opole: Uniwersytet Opolski.
- Opora, Robert. 2012. Sposoby pomiaru efektywności resocjalizacyjnej. W: *Profilaktyka i probacja w środowisku lokalnym*, red. Bronisław Urban, Marek Konopczyński, 69-76. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Orlando, Vito. 2007. *Strutture residenziali per minori e qualità del servizio sociopedagogico*. Roma: LAS.
- Ostrowska, Krystyna. 2008. *Psychologia resocjalizacyjna – w kierunku nowej specjalności psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo „Fraszka Edukacyjna”.
- Petitclerc, Jean Marie. 2015. *I valori più significativi del Sistema Preventivo*. Dostęp: 26.03.2015. <http://www.donboscoland.it/articoli/articolo.php?id=124443>
- Pol, Jan Dezyderiusz. 2002. Czy postawy religijne mogą sprzyjać resocjalizacji skazanych?. *Seminare* 18, 489-497.
- Pospiszył, Kazimierz. 1998. *Resocjalizacja. Teoretyczne podstawy oraz przykłady programów oddziaływań*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Pytka, Lesław. 1995. *Pedagogika resocjalizacyjna – wybrane zagadnienia teoretyczne i metodyczne*. Warszawa: Wydawnictwo WSPS.
- Radochoński, Mieczysław. 1998. Wybrane determinanty ciągłości zaburzeń antyspołecznych. W: *Problemy współczesnej patologii społecznej*, red. Bronisław Urban, 25-55. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz. U. z 2013 r. poz. 532).
- Siboldi, Rosangela. 2014. *Giovani costruttori della civiltà dell'amore. Segni di speranza e responsabilità educativa*. *Rivista di Scienze dell'Educazione* 3, 346-368.
- Siemionow, Justyna. 2010a. Ewaluacja oddziaływań resocjalizacyjnych w instytucjach opiekuńczo-wychowawczych. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze* 8, 28-31.
- Siemionow, Justyna. 2010b. Możliwości oceny oddziaływań resocjalizacyjnych prowadzonych wobec nieletnich. *Probacja* 2, 105-112.
- Siemionow, Justyna. 2011. *Niedostosowanie społeczne nieletnich: działania, zmiana, efektywność*. Warszawa: Difin.
- Stańkowski, Bogdan. 2016a. *Comunità educative per minori nel contesto salesiano in Italia*. W: *Salezjańska Ars Educandi*, red. Karolina Kmiecik-Jusięga, Bogdan Stańkowski, 269-289. Kraków: Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM.

- Stańkowski, Bogdan. 2018. *Efektywność resocjalizacji w salezjańskich Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych w Polsce*. Kraków: Wydawnictwo Akademii Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM.
- Stańkowski, Bogdan. 2016b. Giovanni Bosco and Young People in the Master-Apprentice Relationship Perspective: Upbringing Implication in View of Work with Socially Maladjusted Youth. *Journal of Salesian Studies* December 8, vol. 17, 133-140.
- Stańkowski, Bogdan. 2015a. Pedagogizacja rodziców osób nieletnich niedostosowanych społecznie. *Szkice Humanistyczne* 3-4, 167-180.
- Stańkowski, Bogdan. 2015b. Per una pedagogia di ricupero dei ragazzi disadattati – l'esperienza salesiana nel contesto italiano. *Seminare* 3, 69-79.
- Stańkowski, Bogdan. 2015c. *Prevenzione salesiana e rieducazione dei ragazzi socialmente disadattati nel contesto polacco. Indagine interpretativa e prospettica*. Kraków: Akademia Ignatianum.
- Stańkowski, Bogdan. 2014. Specificity of the Salesian social rehabilitation upon the example of 'Dom Bosko' in Gostwica. W: *Sociální pedagogika ve službě člověku a společnosti*, red. Silvia Neslušanová, Ingrid Emmerová, Ewa Jarosz, 848-860. Brno: Institut mezioborových studií.
- Statut Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego w Rzepczynie. 2015. Dostęp: 27.04.2015. http://www.mow-rzepczyno.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=76:statut&catid=14:sample-data-articles
- Szymanowska, Aleksandra. 2003. Wpływ „czynników ryzyka” na przestępczość młodzieży. *Problemy Poradnictwa Psychologiczno-Pedagogicznego* 1(17), 80-97.
- Śliwerski, Bogusław. 2015. Miejsce systemu wychowania prewencyjnego według Jana Bosko we współczesnej systematyce myśli pedagogicznej. *Forum Pedagogiczne* 2, 145-169.
- Śliwerski, Bogusław. 2003. *Współczesne teorie i nurty wychowania*. Kraków: Impuls.
- Urban, Bronisław. 2007. Ocena rezultatów resocjalizacji. W: *Resocjalizacja cz. 1.*, red. Bronisław Urban, Jan M. Stanik, 313-317. Warszawa: PWN.
- Vettorato, Giuliano. 2014. „Shalom”. *Comunità di vita. Report di ricerca*. Verona: QuiEdit.
- Węgliński, Andrzej. 2000. *Mikrosystemy wychowawcze w resocjalizacji nieletnich. Analiza pedagogiczna*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Zdybicka, Zofia. 1988. *Religia i religioznawstwo*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.

Nota o autorze:

ks. dr hab. Bogdan Stańkowski,

prof. AIK, absolwent Uniwersita' Pontificia Salesiana w Rzymie. Zainteresowania badawcze: prewencja, salezjański system prewencyjny, resocjalizacja, młódzież niedostosowana społecznie, wychowanie w społeczeństwie pluralistycznym. Adres: ul. Kopernika 26, 31-501 Kraków; e mail: stabopol@interia.pl